

СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

STATUS OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Лисенко Я.О., аспірант кафедри теорії та історії держави і права

Університет економіки та права «КРОК»

Ця стаття аналізує сучасний стан державної політики України у сфері прав людини. Вона оглядає ключові аспекти державного підходу до гарантування прав і свобод громадян в контексті внутрішньополітичних та зовнішньополітичних викликів.

Стаття розглядає ефективність законодавчого та інституційного механізмів, спрямованих на захист прав людини в Україні, зокрема розглянуто дотримання Україною міжнародних договорів та кількісне співвідношення за останні роки звернень щодо порушення прав людини до Європейського суду з прав людини. Дослідження також висвітлює проблеми, з якими стикаються громадяни в процесі звернення за захистом своїх прав.

У статті розглядається роль міжнародних угод і механізмів захисту прав людини, зокрема в контексті членства України в Раді Європи та інших міжнародних організаціях. Автори наголошують на важливості дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини та активної взаємодії з міжнародним співтовариством з метою забезпечення поваги прав людини національними владними структурами.

Також автори аналізують вплив воєнного стану на права та свободи громадян, а також реакцію уряду та міжнародного співтовариства на ці виклики.

Стаття висвітлює потребу в подальших реформах у сфері прав людини в Україні та рекомендації щодо поліпшення державної політики в цьому напрямку. Вона закликає до зміцнення інституційної та правової бази, забезпечення ефективної реалізації прав людини на практиці та посилення міжнародного співробітництва з цієї проблематики.

Також велика увага приділяється важливості формування стратегії державної політики та її впливу на розвиток правової системи, захист прав громадян та формування правової культури в країні.

У статті надається комплексний огляд сучасного стану державної політики в Україні у сфері прав людини, включаючи як досягнення, так і виклики, що стоять перед урядом та суспільством, та пропонує конструктивні рекомендації для подальшого розвитку цього напрямку.

Ключові слова: права людини, класифікація прав людини, державна політика, стан державної політики у сфері прав людини, державна політика у сфері прав людини,

This article analyses the current state of Ukraine's human rights policy. It reviews the key aspects of the state's approach to guaranteeing the rights and freedoms of citizens in the context of domestic and foreign policy challenges.

The article examines the effectiveness of legislative and institutional mechanisms aimed at protecting human rights in Ukraine, in particular, Ukraine's compliance with international treaties and the quantitative ratio of applications for human rights violations to the European Court of Human Rights in recent years. The study also highlights the problems faced by citizens in the process of applying for the protection of their rights.

The article examines the role of international agreements and mechanisms for the protection of human rights, in particular in the context of Ukraine's membership in the Council of Europe and other international organisations. The authors emphasise the importance of adherence to international human rights standards and active engagement with the international community to ensure respect for human rights by national authorities.

The authors also analyse the impact of martial law on the rights and freedoms of citizens, as well as the response of the government and the international community to these challenges.

The article highlights the need for further human rights reforms in Ukraine and provides recommendations for improving state policy in this area. It calls for strengthening the institutional and legal framework, ensuring the effective implementation of human rights in practice, and enhancing international cooperation on this issue.

Much attention is also paid to the importance of formulating a state policy strategy and its impact on the development of the legal system, protection of citizens' rights and the formation of a legal culture in the country.

The article provides a comprehensive overview of the current state of state policy in Ukraine in the field of human rights, including both achievements and challenges faced by the government and society, and offers constructive recommendations for further development of this area.

Key words: human rights, classification of human rights, state policy, status of the state policy in the field of human rights, state policy in the field of human rights.

Постановка проблеми. Стан державної політики у сфері прав людини є важливим індикатором рівня розвитку та демократизації суспільства. Права людини, як універсальні та невідчужні, становлять основу гідності і свободи кожної особи, а також визначають моральні та правові норми функціонування держави. Зважаючи на сучасні глобалізаційні процеси та політичні трансформації, питання забезпечення та захисту прав людини набувають особливої актуальності. Однак, попри зусилля міжнародних організацій і національних урядів, порушення прав людини залишаються серйозною проблемою в багатьох країнах.

Тому у сучасному світі, де порушення прав людини можуть мати далекосяжні наслідки як на національному, так і на міжнародному рівні. Важливо не лише розуміти поточний стан справ, але й активно працювати над удосконаленням політик та практик, спрямованих на захист і промоцію прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі прав людини в Україні відображають різноманітні аспекти сучасного стану

і тенденцій розвитку. Науковці, такі як Цололо В. В., Філіпський Д. П., Джеймс Нікель, Бандурка О. М., Прієшкіна О. В., Воюта Д., Коршунова Н. В., Семьоркіна К. О. та інші, активно досліджують ключові аспекти цієї проблематики та надають важливі висновки та рекомендації.

Одним з актуальних напрямків досліджень є аналіз впливу війни, що розпочала росія на забезпечення прав людини.

Хоча останні дослідження та публікації в галузі прав людини в Україні відображають значний прогрес та зацікавленість у вирішенні проблем, вони також вказують на деякі області, які потребують подальшого вивчення та удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду стану державної політики у сфері прав людини надзвичайно важливо розкрити саме поняття прав людини. Це дозволяє чітко окреслити, які саме права та свободи мають бути захищені й реалізовані державою. Розуміння сутності прав людини забезпечує основу для аналізу правових рамок, інституційних механізмів та ефективності політики. Важливим кроком у цьому напрямі є конституційне

закріплення прав людини та створення правової бази для їх захисту та дотримання.

Конституційне визнання прав людини встановлює права людини як фундаментальні принципи, що лежать в основі всіх інших законів, і зобов'язує держави створювати відповідні механізми захисту та захисту прав людини.

Так, згідно зі статтею 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Ця стаття Конституції визначає пріоритет держави у формуванні та розвитку державної політики у різних сферах життєдіяльності людини в державі.

Цілком погоджуємось із думкою Прієшкіної О. В., що ця стаття є базисною, фундаментальною, яка характеризує самі підвалини того суспільного і державного ладу, що закріплюється в Конституції, а також вона є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні [2, с. 109].

При цьому в юридичній літературі не існує єдиного підходу до визначення єдиного поняття «права людини».

На думку Щербай І., права людини – це певний мінімум необхідного для людини, який повинен забезпечуватись у будь-якому суспільстві, незалежно від особливостей його соціально-правової системи [3, с. 638].

Кучинська О. П. та Іванов М. С. зазначають, що тлумачити дане поняття слід у загальнотеоретичному та у праксеологічному значенні. Так, права людини у загальнотеоретичному значенні – це напрями життєдіяльності людини, які є похідними від природи людини і які людина використовує задля задоволення своїх життєво необхідних потреб, зокрема задля реалізації, охорони і захисту своїх свобод та інтересів [4, с. 146]. А в праксеологічному значенні – це юридичні можливості, що переходять людині разом із правосуб'єктністю чи набуваються за допомогою такої і використовуються у передбачений та забезпечений законом спосіб задля досягнення конкретної чи абстрактної мети, визначеної людиною [4, с. 146–147]. Не можемо не погодитись із таким тлумаченням, оскільки цей двоаспектний підхід дозволяє краще зрозуміти сутність прав людини, поєднуючи теоретичні основи з практичними можливостями їх реалізації у повсякденному житті.

При цьому Джеймс Нікель вважає, що «права людини» – це норми, які прагнуть захистити всіх людей у всьому світі від серйозних політичних, правових і соціальних зловживань [5]. Таке визначення дає розуміння ролі прав людини та їх впливу на державу.

Так, Цололо В. В. та Філіпський Д. П., зазначають, що права людини – це ефективний засіб протидії всевладдю публічної влади, здатний забезпечити її обмеження [6, с. 86]. Також вчені звертають увагу на те, що права людини завжди спрямовані до держави, яка зобов'язана їх дотримуватись, оскільки основою держави є людина, а сутністю прав людини є гідність, забезпечення якої є головною функцією держави.

Тобто існування прав людини впливає на формування державної політики та сприяє запобіганню виникненню узурпації влади. Зокрема, важливою в цьому аспекті є класифікація прав людини, оскільки це дозволяє звизити сфери державної політики та детальніше розробляти відповідні програми.

Щербай І. пропонує таку класифікацію прав людини: до першого покоління відносяться моральні і духовні права людини (ті права, що допомагають людині вчинити певні дії, спираючись на своє духовне начало), до другого – культурні і громадянські права, до третього –

соціально-економічні та політичні права, а четверте покоління складатиметься зі спільних або колективних прав [3, с. 639].

Натомість Джеймс Нікель розділяє права людини на такі основні категорії прав людини: громадянські та політичні права, соціальні права, права жінок, меншин і груп та екологічні права [5]. При цьому він вказує на те, що багато політичних рухів прагнуть класифікувати свої основні проблеми як питання прав людини, оскільки це привернуло б увагу, просунуло та легітимізувало їхні проблеми на міжнародному рівні, однак такий підхід сприяє так званій «девальвації» прав людини.

Прієшкіна О. В. у своїй праці також надає подібний розподіл прав людини, а саме: громадянські (особистісні), політичні, економічні, соціальні, інформаційні, культурні, екологічні права і свободи людини та громадянина [2, с. 111]. Також вона розмежовує права людини на загальні права і свободи та тільки певних груп громадян (це можуть бути діти, жінки, етнічні меншини тощо).

Таким чином, враховуючи різні підходи до класифікації прав людини, формування державної політики в цій сфері вимагає збалансованого підходу, який враховує як загальні принципи прав людини, так і конкретні потреби та особливості суспільства. При цьому, обсяг дій держави щодо цих різновидів прав варіюється: від повного невтручання в приватне життя до активного сприяння реалізації прав особистості, їх гарантування та забезпечення.

Оглядаючи сучасні тенденції та статистику порушень прав людини, можна помітити, що деякі з цих підходів допомагають ідентифікувати найбільш актуальні проблеми, що потребують уваги та заходів з боку уряду та міжнародної спільноти. Наприклад, останнім часом спостерігається зростання кількості порушень прав людини у контексті кібербезпеки та цифрової приватності. Загальновідомою також є проблема дискримінації на основі раси, етнічної приналежності, релігії та сексуальної орієнтації, яка лишає без захисту мільйони людей по всьому світу. У цьому контексті важливою стає роль міжнародних організацій та міжнародного співтовариства в цілому у забезпеченні захисту прав людини та впливу на формування державної політики для забезпечення їх дотримання. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй, що сприяє поліпшенню ситуації з правами людини. Однак, ефективність цього співробітництва залежить від внутрішньої політичної волі та спроможності імплементувати міжнародні стандарти на національному рівні.

Тут важливо згадати, що документами, які закріплюють основні права людини на міжнародному рівні та які були ратифіковані Верховною радою України є Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) та існує низка інших нормативно-правових актів, що гарантують права людини.

Так, у сфері міжнародного співробітництва щодо захисту прав людини велику роль відіграє Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), що розглядає справи, що стосуються порушень державами-сторонами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У 2023 році ЄСПЛ отримав 34650 заяв, що є найменшим показником за останні 10 років. Серед них 2531 заява була подана проти України. Середня кількість заявок на 10 000 жителів становить 0,56 для України, що дещо перевищує середній показник інших країн, таких як Польща (0,5) та Естонія (0,75), але значно нижча порівняно з Молдовою (2,6) [7]. Та станом на 2024 рік на розгляді в Суді перебуває майже 68500 справ проти держав-сторін Конвенції, з яких 8737 справ проти України, що становить 12,8% від загальної кількості заяв [7].

При цьому, згідно з даними зазначеними у Річному звіті Комітету міністрів Ради Європи, у 2023 році Комі-

тет міністрів отримав від Європейського суду 125 справ проти України для нагляду за їх виконанням (порівняно зі 145 у 2022 році та 196 у 2021 році). Станом на 31 грудня 2023 року на виконанні в Україні перебувало 766 справ (порівняно з 716 у 2022 році та 638 у 2021 році), з яких 50 були провідними справами, що розглядалися за спрощеною процедурою (порівняно з 51 у 2022 році та 53 у 2021 році), та 53 – провідними справами, що розглядалися за стандартною процедурою [8]. 3-поміж справ, розглянутих за спрощеною процедурою, 42 справи перебувають на розгляді п'ять і більше років; аналогічно, 27 справ, розглянутих за стандартною процедурою, перебувають на розгляді п'ять і більше років (порівняно з 24 справами у 2022 році та 28 справами у 2021 році). Серед нерозглянутих справ, зокрема, справи, пов'язані з судовою реформою (призначення та звільнення суддів, невиконання рішень національних судів, тривалі судові розгляди без ефективних засобів правового захисту); відсутністю ефективних розслідувань; поганими умовами тримання під вартою; та питаннями, пов'язаними з процедурою надання притулку [8]. У Звіті підкреслювалось наступне «Особливо важливі рішення, винесені Судом у 2023 році, стосувалися звільнення суддів Конституційного Суду, а також відсутності будь-якої форми правового визнання та захисту одностатевих пар» [8].

Узагальнюючи вищевикладену статистику та розглядаючи рішення проти України, основні порушення стосуються: позбавлення права на життя, нелюдське поводження, порушення права на свободу, справедливий суд, повагу до приватного життя, свободи вираження поглядів, зібрань, ефективний засіб правового захисту, заборону дискримінації та захист права власності.

Наведені вище данні свідчать про системні проблеми у сфері захисту прав людини, які потребують вирішення на рівні формування державної політики. Зокрема, наявність тривалих судових розглядів, невиконання рішень національних судів, погані умови тримання під вартою та відсутність ефективних розслідувань є серйозними перешкодами на шляху до ефективного забезпечення прав людини.

Та все ж є і позитивні сторони, оскільки кількість заяв до ЄСПЛ, поданих проти України, має тенденцію до зменшення, що може свідчити про зменшення сприйняття Суду як останньої інстанції для оскарження рішень українських судів. ЄСПЛ визначає, чи порушила держава свої зобов'язання за Конвенцією, а не просто переглядає рішення національних судів. Кількість рішень за статтями 8 та 10 Конвенції залишається незначною, але демонструє зростання пропорційно до загальної кількості рішень. Це може вказувати на підвищення обізнаності та кваліфікованості українців щодо звернень до ЄСПЛ.

Також слід зазначити, що під час воєнного стану, державна політика зосереджена на суворій охороні прав людини, незважаючи на обмеження виборчих і протестних прав, оскільки Конституція України ставить людину та її гідність на найвищий рівень соціальної цінності. Окрім Конституції, важливу роль у визначенні основних напрямів державної політики в Україні відіграють й інші нормативно-правові акти. Одним з ключових документів є Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини», прийнята 17 червня 1999 року. Також у 1998-1999 роках були спроби розробки Закону України «Про Концепцію державної правової політики захисту прав людини». Та нажалі далі розгляду Постанови Верховної ради України «Про правову політику України у сфері захисту прав людини» та «Про проект Закону України про Концепцію державної правової політики захисту прав людини» розробки відповідної концепції не відбулось.

Та вже у 2015 році під впливом євроінтеграційних змін та подій Революції гідності виникла необхідність при-

йняття Національної стратегії державної політики у сфері прав людини. Однак, реалізація даної стратегії виявилась не ефективною та неузгодженою з іншими документами, що формували державну політику.

Тому на противагу цій стратегії, 2021 року Указом Президента України № 119/2021 було затверджено нову Національну стратегію у сфері прав людини.

Національна стратегія прав людини в Україні покликана встановити системний підхід до захисту прав і свобод громадян. Вона спрямована на узгодження зусиль різних суспільних суб'єктів і забезпечення ефективного виконання міжнародних зобов'язань України, що має покращити становище України у сфері прав людини на міжнародному рівні.

Для реалізації даної стратегії уряд затвердив План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки. Даний План охоплює 95 заходів, що спрямовані на досягнення різних стратегічних цілей. Розробка Плану дій здійснювалась відповідно до підпункту 1 пункту 2 Указу Президента від 24 березня 2021 року № 119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» [9]. Цей план також спрямований на виконання пріоритету 19.1. «Права людини та доступ до правосуддя» з Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Наприклад, аналітичний звіт за 2023 рік показав успішне виконання 50 заходів Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки та ще 37 заходів, які наразі виконуються. Лише 8 заходів залишилися невиконаними, що становить менш як 10 відсотків від загальної кількості.

Причинами невиконання деяких заходів стали брак необхідних ресурсів та складнощі, пов'язані з виконанням Плану дій в умовах повномасштабної збройної агресії росії. Для розв'язання актуальних проблем, що виникають при забезпеченні реалізації прав людини, особливо в умовах воєнного стану та подальшого відновлення України, Міністерство юстиції України підготувало проект Указу Президента України про внесення змін до Указу від 24 березня 2021 року № 119.

Висновки. Стан державної політики у сфері прав людини в Україні відображає складну ситуацію, яка має як позитивні, так і негативні тенденції. З одного боку, Україна ратифікувала більшість міжнародних конвенцій, які захищають основні права, і вживає відповідних заходів для їх реалізації. На початку загального вторгнення в Україну було запроваджено воєнний стан, що призвело до обмеження прав і свобод, але ці заходи здебільшого були пропорційними реальним потребам і впроваджувалися обережно. Певного прогресу також було досягнуто у сферах, пов'язаних з правами меншин та осіб з обмеженими можливостями.

Також значний вплив на стан державної політики має Національна стратегія з прав людини. Вона визначає стратегічні цілі, пріоритети та завдання, спрямовані на захист та забезпечення прав і свобод громадян. Незважаючи на існуючі стратегічні плани та підходи до захисту прав людини, деякі недоліки в реалізації Національної стратегії все ще присутні, що відображається у кількості рішень ЄСПЛ, що стосуються України. Тобто потреба вдосконалення механізмів та заходів реалізації державної політики у сфері прав людини залишається досі актуальною.

Все ще існують певні проблеми, особливо щодо запобігання катуванням і жорстокому поводженню та забезпечення прав дітей і людей похилого віку. Незважаючи на реформи та ратифікацію міжнародних конвенцій, деякі аспекти захисту прав залишаються недостатньо врахованими.

Тому стан державної політики у сфері прав людини в Україні є складним і потребує подальших реформ для подальшого покращення ситуації, вжиття заходів для вирішення існуючих проблем та підвищення довіри громадян до правової системи країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
2. Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 109–114. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b05227e0-4913-46cb-b8bb-ed6dad4b977c/content> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 636–640. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.111> (дата звернення: 24.05.2024).
4. Кучинська О., Іванов М. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1/2017. С. 142–148. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Kuchunskaja_Ivanov.pdf (дата звернення: 24.05.2024).
5. Nickel J. Human rights. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2019. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/rights-human/> (дата звернення: 27.05.2024).
6. Цололо В., Філіпський Д. Права людини як інструмент обмеження державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 84–88. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.13> (дата звернення: 27.05.2024).
7. Воюта Д. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. *Юридична газета*. 2024. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html> (дата звернення: 27.05.2024).
8. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights. *17th Annual Report of the Committee of Ministers*. 2023. 170 p. URL: <https://rm.coe.int/annual-report-2023/1680af6e81> (дата звернення: 27.05.2024).
9. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 29.05.2024).